

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

---

§ I. Περί μουσικῆς ἐν γένει.

Τὴν 27 παρελθόντος Ἰουλίου μεταβὰς εἰς ἐπίσκεψιν φίλου μου τινος, ἄγοντος τὴν ἐπέτειον αὐτοῦ ὀνομαστικὴν ἑορτήν, εὔρον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ ἄλλους ἐπισκέπτας. Μετὰ τὰς γενομένας συστάσεις καὶ τὰς πρώτας ἀμοιβαίας καὶ συνήθεις τυπικὰς ἐρωτήσεις περὶ ὑγείας καὶ αἵματος καὶ βρογχῆς, παραδόξως πως ἐπεκράτησε βαθεῖα σιγή, ἣν διακόπτουσα ἡ εὐγενὴς καὶ ἀβρόφρων οἰκοδέσποινα, ἐκάθησε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου, καὶ ἱξετέλει πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν ἐπισκεπτῶν διάφορα διαφόρων διασῆμων εὐρωπαϊῶν μουσουργῶν ἐκλεκτὰ τεμάχια, κατενθουσιάζουσα πάντας. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης τοῦ κλειδοκυμβάλου ὁ λόγος ἐστράφη κατόπιν περὶ τὴν μουσικὴν ὡς θεῖαν τέχνην, καὶ πάντες ἔπλεκον τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς, λέγοντες ὅτι ἡ μουσικὴ εἶπε ὁ μεγαλείτερος στολισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδίᾳ τοῦ πεπαιδευμένου. Ἡ θεὰ τῶν ὡραίων τεχνῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔλλησιν ἐκαλεῖτο μοῦσα καὶ ἐσήμαινε τὴν ἄκραν μὀρφωσιν, περιλαμβάνουσαν τὴν ποίησιν, τὴν ῥητορικὴν, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν ᾠδικήν, τὴν παιδείαν

καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Ἐκ τῆς μούσης σχηματίζεται ἡ λέξις μουσική, ἣτις γενικώτερον μὲν δηλοῖ τὸ σύνολον τῆς ἁθροισματικῆς ὡραίων τεχνῶν, ἐν στενωτέρᾳ δὲ ἐννοία σημαίνει τὴν ᾠδικήν, φωνητικὴν ἢ ὀργανικὴν. Ὁ δὲ μετὰ τέχνης καὶ ἁρμονίας ᾄδων ἢ ψάλλων καλεῖται μουσικός. Πατὴρ τῆς μουσικῆς καὶ πρῶτος μουσικὸς κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν ὑπῆρξεν ὁ ὄγδοος ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἀπόγονος, ἕγγονος τοῦ Μαθουσάλα καὶ τοῦ Λάμεχ υἱὸς Ἰουβάλ, ὅστις «ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν» (Γεν. δ'. 21).

Μεταξὺ τῶν ὡραίων τεχνῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ μουσική, ἥτις ἡ δύναμις παρὰ πάντων ὁμολογεῖται μεγάλη· διότι ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου οὐδὲν ἄλλο μέσον ἐπιδρᾷ τοσοῦτον ὠφελίμως, ὅσον ἡ μουσική, ἥτις ἔφορος καὶ προστάτης ἦν ὁ Ἀπόλλων, μουσηγέτης καλούμενος. Ἡ μουσική τέρπει τὴν αἴσθησιν τῆς ἀκοῆς καὶ μετριάζει τὰς θλίψεις καὶ μελαγχολίας ἡμῶν. Διὰ τῆς μουσικῆς εὐλογοῦμεν καὶ δοξολογοῦμεν τὸν Θεόν· διὰ τῆς μουσικῆς τιμῶμεν καὶ λαμπρύνομεν τὰς ἐορτάς καὶ πανηγύρεις ἡμῶν· διὰ τῆς μουσικῆς ἐμπνέομεν θάρρος καὶ γενναιότητα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ στρατιώτου, ὅστις ὑπερασπιζόμενος τὴν πατρίδα, περιφρονεῖ τὰ πάντα καὶ πλούτη καὶ δόξας καὶ τιμὰς καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν, καὶ ὡς λέων ὁρμᾷ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ κατασπαράσσει αὐτόν.

Ἔνεκα τούτου δὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἡ μουσική ἐπιμελῶς ἐκαλλιεργεῖτο, μεγάλως ἐτιμᾶτο, καὶ γενναίως ἠμείβετο πάντοτε. Κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίᾳ χρόνους ἡ μουσική ἐπιστημονικῶς

καταργισθεῖσα ἐν Εὐρώπῃ. θαυμασίως ἀνεπτύχθη καὶ εὐρείαν διάδοσιν ἔλαβεν, εἰσαχθεῖσα εἰς πᾶσαν οἰκογένειαν. Μέχρι τινὸς τὸ κλειδοκύμβαλον ἦτο προνόμιον τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων, ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς κατωτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ αἱ θυγατέρες ἀπέκτησαν αὐτό. Ὁ ἔρως πρὸς τὴν μουσικὴν ἐξεδηλώθη καὶ παρ' ἡμῖν, διότι ἕκαστος γονεὺς φιλοτιμεῖται νὰ διδάξῃ τὴν μουσικὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ· οἱ δὲ νέοι πάντες σχεδὸν ἔχουσι mandoline καὶ μετὰ πόθου καταγίνονται εἰς τὴν ἐκμάθησιν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ εἶνε ἀρκούντως ἐνδεικτικόν, ὅτι κατενοήθη καὶ παρ' ἡμῖν ἡ σπουδαιότης τῆς μουσικῆς ᾠδικῆς τε καὶ ὀργανικῆς, ἥτις, τυχοῦσα φύσεως δεξιᾶς μετὰ παιδείας, δὲν ἀποτελεῖ στολισμὸν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἀποβαίνει καὶ παράγων πολύτιμος πλούτου καὶ δόξης. Οὐκ ὀλίγοι πτωχοὶ μὲν καὶ ἄσημοι, ἀλλὰ καλλιτέχναι ἀοιδοὶ ἠξιώθησαν νὰ ψάλωσιν ἐνώπιον αὐτοκρατόρων καὶ βασιλέων δρέψαντες δάφνας δόξης καὶ τιμῆς. Μουσικὴν δὲ λέγοντες σήμερον, ἐννοοῦμεν τὴν εὐρωπαϊκὴν, διότι μόνη αὕτη κατέστη παγκόσμιος καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρα κατακτᾷ καὶ παρ' ἡμῖν ἔδαφος. Τὰ θέατρα, τὰ ᾠδεῖα, οἱ δημόσιοι κῆποι, ἐν οἷς παιανίζει εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, ἔλκουσιν ἡμᾶς εὐκολώτερον, διότι συνήθισε τὸ οὖς ἡμῶν εἰς τὴν τετραφωνίαν καὶ εὐαρεστεῖται ἀκοῦον αὐτὴν περισσότερον πίσης ἄλλης μουσικῆς, διότι εἶνε μουσικὴ πλήρης καὶ τελεία.

§ 2. Ἡ εὐρωπαϊκὴ τετραφώνια καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνωδία.

Ἐξ ἀφορμῆς τῶν τελευταίων λέξεων τοῦ γενικῶς ἐν ἀρχῇ περὶ μουσικῆς ὁμιλήσαντος καὶ εἰς τὸν ἔπαινον τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας καταλήξαντος, ἤρξατο ζωηρὰ περὶ μουσικῆς συζήτησις πάντων καὶ πασῶν ἐκθειάζοντων τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν καὶ διακαῇ μετὰ εὐχῶν ἐκδηλούντων πόθον, ὅπως τάχιστα ἀκούσωσιν αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν διότι ἰβαρύνθησαν πλέον ἀκούοντες τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἣτις ὡς ῥινόφωνος καὶ μονότονος οὐ μόνον δὲν εὐχαριστεῖ, ἀλλὰ καὶ κόρον πολλάκις προξερεῖ. Ὅπως συνήθως ψάλλεται οὔτε τὴν προσοχὴν ἐφελκύνει, οὔτε τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα διεγείρει, οὔτε τὸ πνεῦμα ἐξυψοῖ, οὔτε τὴν καρδίαν συγκινεῖ, καὶ ἐντεῖθεν τὸ λυπηρὸν φαινόμενον τῆς σπανίας καὶ ἀπραθύμου φοιτήσεως ἡμῶν ἐν τῷ ναῷ, διότι στενοχωρούμεθα, καὶ ἡ νυστάζομεν καὶ χασμώμεθα, ἢ συνάπτομεν χαμηλὰς συνομιλίας, καὶ μάλιστα αἱ γυναῖκες, αἰτινες ἀδιακόπως ψιθυρίζουσι.

Τοῦτο δὲ οὐδόλως συμβαίνει ἐν τοῖς ναοῖς τῶν ἐγεροδόξων, διότι ἐκεῖ ἡ τετράφωνος φωνητικὴ μουσική, ἣτις τοσοῦτον ἠδύνει καὶ τέρπει τὴν ἀκοήν, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἡδυμελοῦς ἁρμονίου, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αἰχμαλωτίζει τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἐκκλησιαζομένου, καὶ ἀποσπῶσα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ γήινου καὶ ὑλικοῦ κόσμου, ἀνυψοῖ αὐτὸ εἰς ὑπερκοσμίους σφαίρας, ἐνθα ὁρᾷ τὸν Θεόν, ὃν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην προσκυνεῖ καὶ λατρεύει.

— Τὸν οὕτως ἐγκωμιάζοντα τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν καὶ ἰδίᾳ τὸ ἁρμόνιον διακόψας τις ἄλλος, παρετήρησεν αὐτῷ εἰπών· Ταῦτα καλῶς λέγετε, ἀλλὰ δὲν ἀγνοεῖτε, νομίζω, ὅτι ἡ χρῆσις τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν ἀπαγορευθεῖσα ὑπὸ τῶν ἁγίων πατέρων δὲν ἐπιτρέπεται σήμερον·

— Καὶ διατί νὰ μὴ ἐπιτρέπηται, ἀφοῦ καθ' ἐκάστην ἀκούομεν τὴν ἁγίαν Γραφὴν λέγουσαν· «Αἰνεῖτε τὸν » Θεὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ » καὶ κιθάρα· Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ· Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν » κυμβάλοις εὐήχοις, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἁλα- » λαγμοῦ· πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον»; (ψαλ. 150. ψαλ. 91, 1 — 3. Ἑξεδ. κ. 21). Ὡς βλέπετε, οὐχὶ μεθ' ἐξ ὅς ἁρμονίου, ἀλλὰ μετὰ παιτὸς εἶδους μουσικῶν ὀργάνων προστάσσει ἡμῖν νὰ δοξολογῶμεν τὸν Θεόν, αἰνοῦντες αὐτόν. Διατί λοιπὸν νὰ μὴ ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς κατάλληλα μουσικὰ ὄργανα ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν συνοδεύοντα τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ᾠσματα τῆς φωνητικῆς μουσικῆς; Ὁ Θεὸς ῥητῶς ἐντέλλεται τῷ Μωυσῇ λέγων· «Καὶ καύσεις ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἔλαιον ἐλάινον καθαρὸν » ἀπὸ ἐσπέρας ἕως πρωὶ ἐνώπιον Κυρίου ἐνδελεχῶς, » νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν» (Λευϊτ. κδ'. 2 — 3). Ἡμεῖς ἀντικατεστήσαμεν ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν τὸ καθαρὸν ἐλάινον ἔλαιον διὰ τοῦ ἡλεκτρικοῦ φωτός. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας διδασκόμεθα νὰ σεβώμεθα τὰς Γραφὰς καὶ νὰ ὑπακούωμεν εἰς τὰ παραγγέλματα καὶ τὰς διατάξεις αὐτῶν, καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, διατὶ πράττομεν τὰναντία, ὧν ἡ Γραφὴ ἐντέλλεται.

— Τὸ ζήτημα τοῦ ἡλεκτροφωτισμοῦ τῶν ναῶν, μὴ ἀντικειμένου ἄλλως τε εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Γραφῶν, ἐστὶν ἄσχετον πρὸς τὸ θέμα τῆς συζητήσεως. Ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ, περὶ ἧς πρόκειται νῦν, ὡς καλῶς παρετήρησαν οἱ πατέρες, συνδεθεῖσα ἀναποσπάστως μετὰ τῶν θεάτρων καὶ τῶν βακχικῶν ἐορτῶν καὶ θεραπειῶν γενομένη τῶν συμποσίων καὶ τῶν λοιπῶν κέντρων τῶν διασκεδάσεων, ἀπώλεσε τὸν θρησκευτικὸν χαρακτήρα, ὃν εἶχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δαυὶδ, καὶ πολὺ ὀρθῶς καὶ πρεπόντως ἀπεκλείσθη τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον (Ἐφ. ε'. 19) ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ὀφείλομεν νὰ δοξολογῶμεν τὸν Θεόν, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

— Διατὶ τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἐπιτρέπηται ἡ εὐρωπαϊκὴ τετραφωνία, ἥτις ἔχει τοσαύτην ἁρμονίαν, καὶ τοσοῦτον εὐαρεστεῖ καὶ εὐφραίνει τὸ οὖς;

— Τὰ ἔθνη διακρίνονται ἀλλήλων ἀπὸ τῆς γλώσσης, ἣν ὁμιλοῦσιν· ἀπὸ τῆς θρησκείας, ἣν πρεσβεύουσιν· ἀπὸ τῶν κοινῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ὧν ἔχουσιν· ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, ἃς μετ' εὐλαβείας κρατοῦσι, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν μουσικῆς, ἣν ἐθνικὴν καλοῦσιν. Ὅταν τὰ οὐσιώδη καὶ διακριτικὰ ταῦτα σημεῖα λείψωσιν ἀπὸ ἔθνους τινός, τότε τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἐκφυλιζόμενον ἀπόλλυσι τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα αὐτοῦ καὶ τείνει εἰς παρακμήν. Ἐθνικὴ μουσικὴ τῶν ὀρθόδοξων ἐλλήνων εἶνε ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ, ἧς τὴν ἁρμονίαν καὶ μελωδίαν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν χορῶν ἐθαύμαζον πάντες οἱ ἐξ Εὐρώπης καὶ ἀλλαχόθεν ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ἀνατολήν, καὶ μάλιστα τὴν μεγάλην ταύ.

την πόλιν ἐν ᾗ ὑπῆρχον χοροὶ ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένοι. Καὶ ἂν πράγματι ἠδυνάμεθα νὰ ἀκούσωμεν τὴν συναρπάζουσιν καὶ εἰς αἰθέρια ὕψη τὸ πνεῦμα μεταρσιοῦσαν γνησίαν ἐκείνην βυζαντινὴν μουσικὴν, εἰμὶ βέβαιος, ὅτι ἄλλως θὰ ἐχαρακτηρίζετε τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν, ἣν τοσοῦτον ἐκθειάζετε σήμερον.

— Ἀλλὰ τοιαύτη οὔσα ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ, διατὶ δὲν προξενεῖ καὶ σήμερον τὴν αὐτὴν εὐχαρίστησιν, καὶ τὴν αὐτὴν τοῦ πνεύματος ἔξαρσιν, οἷαν τότε προυξένει ;

— Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές, οὐδὲ δικαιουταί τις, ἐξ ὑποκειμενικῆς ἀντιλήψεως ὁρμώμενος, νὰ κρίνῃ ἀντικειμενικῶς τὰ πράγματα, ἀποφαινόμενος ὅτι; καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτὸ αἶσθημα τῆς ἀπαρεσκείας παράγεται. Ἡμεῖς ἀνατραφέντες ἐν τῇ βυζαντινῇ μουσικῇ, αἰσθανόμεθα ἄρκοῦσαν εὐχαρίστησιν ἐκ ταύτης, καὶ νομίζομεν ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ μελοδράματος, ἀκούοντες τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν.

— Τὰ ὦτα τοῦ χύδην καὶ ἀμαθοῦς ὄχλου δυνατόν νὰ αἰσθάνωνται τέρψιν τινὰ ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, διότι δὲν ἤκουσαν ἄλλην ὑψηλοτέραν καὶ τεχνικωτέραν ταύτης· ἀλλ' οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Εὐρώπην καὶ ἀκούσαντες τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν ἐν τοῖς ναοῖς τῶν ὀρθοδόξων ἐλληνικῶν κοινοτήτων, οὐδεμίαν εὐχαρίστησιν εὐρίσκουσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μελωδίᾳ, καὶ ἐντεῦθεν τὸ λυπηρὸν φαινόμενον ὅτι σπανίως οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀνωτέραν παρ' ἡμῖν κοινωνίαν προσέρχονται εἰς τὸν ναόν, ἐξαιρέσει εὐαρίθμων τινῶν τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως προσώπων διακρινομένων ἐπὶ εὐλαβείᾳ, οἵτινες τακτικὰ μεταβαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὐχὶ ὑπὸ τῆς μου-

σικῆς ἐλκνόμενοι ἀλλ' ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς πόθου κινούμενοι, ὅπως προσκυνήσωσι καὶ λατρεύσωσι τὸν Θεόν. Βεβαίως οἱ εὐλαβεῖς χριστιανοὶ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς μουσικῆς ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὸν ναόν· ἀλλ' ἡ καλὴ μουσικὴ ἐπιβάλλεται, διότι προσελκύει καὶ τοὺς ἀνευλαβεῖς, οἵτινες τῇ ἐπιδράσει τῆς καλῆς μουσικῆς γίνονται πολλάκις εὐλαβέστεροι τῶν εὐλαβῶν. Τὴν δύναμιν δὲ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης μόνον ἡ εὐρωπαϊκὴ τετραφωνία κέκτηται ὡς πλουσιωτέρα καὶ ἁρμονικωτέρα, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ σημερινὴ βυζαντινὴ, ἣτις εἰς ἀδεξίους καὶ ἀτέχνους χειριστὰς ἐπαφειῖσα ἐνοθεύθη καὶ παρεμορφώθη, μετενεχθεῖσα ἀπὸ τοῦ λάρυγγος εἰς τὴν ῥίνα, καὶ ἀπολέσασα τὸ σοβαρὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἐπιβάλλον θρησκευτικὸν μεγαλεῖον, ὅπερ εἶχε κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους.

— Ἡ καλὴ μουσικὴ φυσικῶς τῷ λόγῳ πάντοτε καὶ πανταχοῦ προτιμᾶται καὶ γενναίως ἀμείβεται. Καλὴν δὲ μουσικὴν λέγοντες, ἐννοοῦμεν οὐχὶ τὴν τέρπουσαν τὴν ἀκοὴν καὶ ἐκθηλύνουσαν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν ἐξευγενίζουσαν τὸ ἦθος, τὴν μορφῶν τὸν χαρακτῆρα, τὴν μαλάσσουν τὴν καρδίαν, τὴν πρᾶννουσαν τὰ πάθη, καὶ τὴν προξενοῦσαν ψυχικὴν κατάνυξιν καὶ προσοχὴν εἰς τὰ μελωδικῶς ψαλλόμενα καὶ ἱεροπρεπῶς τελούμενα. Οὐδεὶς ὅμως δύναται νὰ πείσῃ ἡμᾶς, ἵνα παραδεχθῶμεν, ὅτι μόνῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ τετραφωνία ἔχει τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προσόντα ταῦτα. Ἐὰν δὲ ἡ σήμερον ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν ψαλλομένη βυζαντινὴ μουσικὴ παρουσιάζῃ ἀτελείας τινάς, ὡς παρατηροῦσιν οἱ ἐρασταὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας, αὗται προέρχονται ἐκ τούτου· Πρῶτον μὲν ὅτι

αἱ κοινότητες ἡμῶν πτωχαὶ οὔσαι, κατέσχον πάντα τὰ εἰσοδήματα τῶν ναῶν, καὶ προώρισαν αὐτὰ εἰς τὴν διατήρησιν τῶν σχολείων, ἀφεῖσαι τοὺς δυστυχεῖς ἱερεῖς νὰ ζῶσιν ἐκ τῆς ἐπαιτείας· μὴ δυνάμεναι δὲ ὡς ἐκ τούτου νὰ συντηρήσωσι τελείους πολυμελεῖς μουσικοὺς χορούς, ἔχουσιν ἓνα μόνον ψάλτην ἢ τὸ πολὺ καὶ ἓνα δομέστικον εἰς ἕκαστον χορόν, γλισχρότατα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μισθοδοτούμενους, οἵτινες, ἀνεπαρκεῖς ὄντες, δὲν δύνανται νὰ σχηματίσωσι μελωδικὴν συμφωνίαν, καὶ ἐντεῖθεν ἡ αἴσθησις τῆς ρινοφωνίας καὶ μονοτονίας· Δεύτερον δὲ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ διὰ τῆς ἀκοῆς μᾶλλον ἢ διὰ τῆς γραφῆς παραδοθεῖσα ἡμῖν ἠλλοιώθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ πορεμορφώθη, ἀπολέσασα καὶ τὸ γλυκὺ καὶ σεμνὸν ὕφος αὐτῆς, καὶ ἐντεῦθεν τὸ φαινόμενον, ὅτι ψάλλται τινὲς ἀξιοῦσι μὲν ἵνα ἀποκαλῶνται πρυτάνεις τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ μετὰ τοιούτου βιαίου καὶ ἀποτόμου ὕφους ψάλλουσιν, ὥστε ὁ ἀκούων νομίζει, ὅτι λέγουσιν εἰς τὸν Θεόν· * Ἡ κατέβα κάτω ἢ θά σε κατεβάσω.

Ὁ ἱερὸς Φώτιος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὕμνογράφος καὶ μελοποιός, ἀκμάσας περὶ τὸν θ'. αἰῶ· να, λόγον ποιούμενος περὶ μουσικῆς ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ ἀναφέρει τὰ ἐξῆς· «Εὐφυνέστατος ὁ Ἀσκληπιόδοτος περὶ »τὴν μουσικὴν γεγονώς, τὸ ἐναρμόνιον γένος ἀπολωλός, »οὐχ οἷός τε ἐγένετο ἀνασώσασθαι, καίτοι τὰ ἄλλα δύο »γένη κατατεμὼν καὶ ἀνακρουσάμενος τό τε χρωματικὸν »ὀνομαζόμενον καὶ τὸ διατονικόν. Τὸ δὲ ἐναρμόνιον οὐχ »εὔρε, καίτοι μαγάδας, ὡς ἔλεγεν, ὑπαλλάξας καὶ μετα- »θεὶς οὐκ ἐλάττους εἴκοσι καὶ διακοσίων. Λῆτιον δὲ τῆς »μὴ εὐρέσεως, τὸ ἐλάχιστον μέτρον τῶν ἐναρμονίων

»διαστημάτων, ὅπερ δίδουσιν ὀνομάζουσιν. Τοῦτο δὲ ἀπο
»λωλὸς ἐκ τῆς ἡμετέρας αἰσθήσεως, καὶ τὸ ἄλλο γένος
»τὸ ἐναρμόνιον προσαπώλεσεν». [Μυριόβ. εἰς βίον Ἰση
δώρου σελ. 1051. "Εκδοσις Παρισίων ὑπὸ Ραϋμούνδου
Μαρτίνου 1531].

Τοῦτο τὸ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου δύναται νὰ λεχθῇ καὶ
σήμερον, ὅτι μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν οὔτε ἵχνος βυζαν-
τινῆς μουσικῆς δὲν θὰ ὑφίσταται ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν·
διότι οἱ διάφοροι ψάλλται ἀμαθεῖς καὶ ἀγρόματοι ὡς
ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄντες, ἀφεθέντες ἀχαλίνωτοι καὶ ἄνευ
οὐδεμιᾶς ἀνωτέρας ἐποπτείας, περιεφρόνησαν τὰ κλασι-
κὰ μουσικὰ μαθήματα τῶν παλαιῶν διδασκάλων καὶ
μουσουργῶν, καὶ ψάλλουσι τὰ ὑπ' αὐτῶν μελοποιηθέν-
τα ὡς τεχνικώτερα δῆθεν. Αὐριοι ἄλλοι ἄλλως θὰ μελο-
ποιήσωσιν ἄλλα, καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρις οὗ τελείως
καταστρέψωσι τὴν ἱερὰν μελωδίαν ἡμῶν(*). Βεβαίως
δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι καὶ σήμερον ὑπάρχουσι μετὰ τὴν ἱ-

(*) Ἡ Α. Θ. Παναγιότης ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Ε΄, πρὸς
προφυλακὴν καὶ διάσωσιν ἀπὸ πάσης νοθεύσεως καὶ διαφθορᾶς τοῦ μέλους τῆς
ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, τῇ ὑποδείξει τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συν-
λόγου διώρισε διὰ σκεπτοῦ Ἀντὶστηπιττακίου ὑπὸ ἡμερομ. 29 Νοεμβρίου 1914 γε-
νικὴν ἐπὶ τῶν ψαλτῶν τὸν ἄρχοντα Μ. Πρωτέκδικον κ. Γεώργιον Παπαδό-
πουλον, ὅστις κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐπισκεφθεὶς πάντας τοὺς ναοὺς τῆς Ἀρχι-
επισκοπῆς συνέταξε λεπτομερῶς ἐκθεσὶν τῶν ἐποπτικῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων, ἣν
θὰ ἐκδώσῃ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Ἡδὴ δὲ τῇ ἀποφάσει τῆς Π. Κ. Ἐκκλησιαστι-
κῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῇ ἐγκρίσει τῆς Α. Θ. Παναγιότητος συνετάχθη ὑπὸ ἰδιαιτέρας
ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐκκλ. Μουσικοῦ Συνλόγου, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ ἐπὶ τῶν
ἱεροψαλτῶν, τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας κ. Γ. Καυπλιώγου, τοῦ πρ.
Λαμπαδαρίου κ. Κ. Κλάββα καὶ τοῦ μουσικοδιδασκάλου κ. Φωτίου Σ. Παπαδοπού-
λου, λεπτομερῆς κατάλογος τῶν μουσικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια ὁμοιομόρφως
τελεγεῖσθαι θὰ ψάλλωνται ἐν ἅπασιν τοῖς ναοῖς ὑποχρεωτικῶς.

μῶν ὑμνογράφοι καὶ μελοποιοὶ δεξιώτατοι (*). ἄλλ' ὁ φείλι' ἵεν οὔτοι νὰ δημοσιεύσωσι προηγουμένως τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ὅταν τύχῃσι κοινῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ περιβληθῶσι τὸ κῦρος τῆς Ἐκκλησίας, τότε μόνον νὰ ψιλλωνται ἐν τοῖς ναοῖς. Ἄλλως εἰσάγοντες μέλη μὴ ἐγκεκριμένα, καινοτομοῦσι καὶ καινοτομοῦντες ὥς καινοτόμοι ἀποκηρύττονται.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παρεξόθη ἡμῖν διὰ τῆς ἀκοῆς μᾶλλον ἢ διὰ τῆς γραφῆς. Ὁμολογουμένως ὑπάρχουσιν ἄπειρα παλαιὰ μουσικὰ χειρόγραφα, ἐμπεριέχοντα ἀνεκτίμητον μουσικὸν πλοῦτον, ἀλλ' ἵνα ψάλλωμεν αὐτά, ὁ βέλομεν νὰ γινώσκωμεν τὴν μουσικὴν κλίμακα, ἐπὶ τῇ βίσει τῆς ὁποίας ἐμελοποιήθησαν. Δυστυχῶς ἡ μουσικὴ αὐτῇ κλίμαξ, διὰ τῆς ἀκοῆς φερομένη, δὲν διεσώθη, καὶ ἕκαστος διαστρεῖ καὶ σχηματίζει αὐτὴν κατὰ τὸ δοκοῦν, καὶ κατὰ τὴν εὐαισθησίαν καὶ ἀντίληψιν τῆς ἀκοῆς αὐτοῦ· διότι δὲν κατωρθώθη μέχρι σήμερον νὰ προσδιορισθῇ μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας τὸ μῆκος τῶν χορδῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν κλίμακα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μελωδίας. Καὶ πολὺ δικαίως κατηγοροῦσιν ἡμᾶς οἱ εὐρωπαῖοι μουσικοί, αἵτινες ἐπιθυμοῦσι διακαῶς νὰ ἀκούσωσι τὰ ᾠσματα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν ὠρισμένην

(*) Ἄριστος μετὰ θρησκευτικῆς ἐμπειρίας ἱμνογράφος καὶ μελοποιὸς δεξιότατός ἐστιν ὁ ἐν Ρουμανίᾳ ἐφημέριος τῆς ἐν Βραίλτ ἐλληνικῆς ἐκθροῦξου κοινότητος Οἰκονόμος Παναγῆς Καλλιεγῆς Γαβρ.ηλᾶτος, ποιήσας διαφόρους ἀκολουθίας ἁγίων καὶ παρκλητικούς κανόνες καὶ πολλὰ μουσικὰ μαθήματα μελοποιήσας.

Ἦμνογραφικὴν ἰδιοφυίαν φέρεται ἔχων καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς Ἐκκλ. Ἀληθ. Θεοῦ καὶ μουσικοδιδάσκαλος κ. Φώτιος Σ Παπαδόπουλος.

κλίμακα, δὲν δύνανται οὔτε νὰ ψάλωσι ταῦτα, οὔτε κατ'άλληλα ἐπὶ τούτῳ μουσικὰ ὄργανα νὰ κατασκευάσωσιν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ, εἰς εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν σοφῶν εὐρωπαϊῶν μουσικῶν, οἵτινες ἐπιστημονικῶς ρυθμίζουνσι καὶ κανονίζουνσι καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς μελωδίας, θὰ ἦτο σήμερον ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα καὶ τελειότερα τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας· ἀλλὰ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν εὐρίσκεται εἰς χεῖρας ἀγραμμάτωι (*), οἵτινες μὴ ὄντες ὡς οἱ ποιηταὶ ἐκ φύσεως γεγεννημένοι ψάλλται (*#), μετέρχονται ἐπαγγελματικῶς τὸν ψάλτην πρὸς τὸ ζῆν, καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ ἀναπτύξωσι καὶ τελειοποιήσωσι τὴν μουσικὴν, διαστρεβλοῖσι καὶ καταστρέφουσιν αὐτὴν ἐξ ἀμαθείας. Ὁ ψάλτης ἵνα ἀπυδώσῃ τὸ προσῆκον μέρος εἰς ἐκάστην λέξιν καὶ ἐννοιαν τοῦ κεμένου, δὲν πρέπει νὰ ᾄδῃ μόνον καλλιφῶνος, ἀλλ' ὀφείλει συνάμα νὰ ἔχῃ καὶ ἀρτίαν ἐγκυκλοπαιδικὴν παιδείαν, ὣν κάτοχος καὶ φυσικομαθηματικῶν γνώσεων, ἄλλως ἀγυρτεύει ἐπαγγελλόμενος τὸν μουσικόν.

(*) Ὅρα καὶ προλεγόμενα μουσικοῦ Δωδετημέρου Ἀλεξανδρίου Βυζαντινοῦ καθηγητοῦ τῆς μουσικῆς ἄλλοτε ἐν τῇ Θεολ. Σχολῇ σελ. κγ'.—κδ'.

(*) Ἐκ φύσεως γεγεννημένος ψάλτης καὶ μελοποιός ἐστίν ὁ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Πρωεδρεῖου καὶ τῆς Ἱεραρχικῆς Ἐκτροπῆς τοῦ ἱεροῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἁγίας καμμελῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐπιπεφορτισμένης τὴν συντάξιν τοῦ βυζαντινοῦ καὶ νέου ὑμνωδικοῦ τῆς Ἐκκλ. Βυζαντινῆς Μουσικῆς ὁ ἐκ Βίγαι Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἀρχιεπίσκοπος ἱερεὺς Θεόδωρος Ἰ. Παλῆς (Τσακκαρόπουλος) τοῦ μουσικοῦ αὐτοῦ ταλαύτου διέγματος τιμῆς λαβὼν παρὰ των Α. Α. Μεγαλειότητων τοῦ Σουλτάνου ΜΕΧΜΕΤ ΡΕΣΑΤ' τοῦ Ε' καὶ τοῦ βασιλεωςλέως τῆς Αὐστρουγγαρίας ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΙΩΣΗΦ.

Ἡ τετάρτη στροφή τῶν ἀναστασίμων εὐλογητα-
ρίων ἔχει ὡς ἑξῆς·

- 1 Μυροφόροι γυναῖκες
- 2 μετὰ μύρων ἐλθοῦσαι
- 3 πρὸς τὸ μνήμά σου, Σῶτερ,
- 4 ἐνηχοῦντο ἀγγέλου,
- 5 πρὸς αὐτὰς φθεγγομένου·

Τί μετὰ νεκρῶν τὸν ζῶντα λογίζεσθε;
ὥς Θεὸς γὰρ ἐξανέστη τοῦ μνήματος.

Οὕτως εἶρομεν τὴν στροφήν ταύτην ἐν ᾗ πασι τοῖς
παλαιοῖς χειρογράφοις, οὕτω δ' εὔρηται αὕτη καὶ ἐν
τῷ τελευταίῳ ἐγκεκριμένῳ μεγάλῳ Ὡρολογίῳ τῆς Με-
γάλης Ἐκκλησίας, ἐκδόσεως 1900. Ἐν τούτοις οἱ ψάλλται
μεγάλης τινὸς ἐκκλησίας ἐξακολουθοῦσιν ὑπὸ τὰ ὦτα
τοῦ κυριάρχου νὰ ψάλλωσι τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον
στίχον τῆς στροφῆς ταύτης·

ἀντὶ	4. ἐνηχοῦντο ἀγγέλου
	5. πρὸς αὐτὰς φθεγγομένου
ὡς ἑξῆς	4. ἐνηχοῦντο. *Ἀγγελος δέ
	5. πρὸς αὐτὰς ἔφη λέγων·

καταστρέφοντες οὕτω καὶ τὸ ἐπτασύλλαβον τοῦ τετάρ-
του στίχου, καὶ τὸ ἀναπαστικὸν μέτρον αὐτοῦ, καὶ
τὴν σύνταξιν τῆς ὅλης στροφῆς ὡς ἐκ τῆς πλημμελοῦς
στίξεως.

*Ἄν λοιπὸν γνήσια καὶ ἐγκεκριμένα ἱερὰ κείμενα
τροποποιῶσι καὶ ἀλλοιοῦσιν οἱ ψάλλται κατὰ τὸ δοκοῦν
ἵνα φέρωσιν αὐτὰ εἰς τὸ μέλος αὐτῶν, δύνασθε νὰ

φαντασθῆτε ὁποίας διαστρεβλώσεις καὶ ὁποίους ἀκρω-
τηριασμοὺς ὑφίστανται τὰ κλασικὰ μουσικὰ μαθήματα
τῶν παλαιῶν διδασκάλων διωρθούμενα ὑπὸ τῶν ψαλτῶν.
Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπάρχει ὠριτμένη καὶ ἡ κλίμαξ, ἣτις ἀπο-
τελεῖ τὴν στάθμην τῆς μελωδίας καὶ τὸν ἄγρυπνον
φρουρὸν αὐτῆς, οὐδεμία ἀμφιβολία ἔτι, εἰάν ἡ Ἐκκλη-
σία δὲν λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα, χαλιναγωγοῦσα τὴν
μουσικὴν ἐλευθερίαν, ἢ μᾶλλον τὴν αὐθιμετείαν τῶν
ψαλτῶν, πολὺ ταχέως θὰ θρηνησῇ τὴν ἐξ ὀλοκλήρου
ἀπώλειαν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, τοῦ πολυτίμου
τούτου κειμηλίου τῆς προγοικῆς κληρονομίας.

Βεβαίως ἡ εἰσαγωγή τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου
μουσικῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν δὲν ἀποτελεῖ δόγμα πί-
στεως· διότι ἄλλως ἔπρεπε νὰ ἀποκηρυχθῶσιν ὡς
αἰρετικίζουσαι αἱ ὀρθόδοξαι ἐκκλησiae Γωσίας, Ρουμο-
νίας κλ. καὶ πᾶσαι αἱ ἐν τῇ διασπορῇ ἑλληνικαὶ ὀρθό-
δοξοὶ κοινότητες, ὡς ἀποδεχρεῖσιν τὴν εὐρωπαϊκὴν
τετραφωνίαν ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ. Οὐδὲ τοσοῦτον ὑπισθο-
δρομικοὶ καὶ τυφλοὶ ἐκ φαιατισμοῦ ἴσμεν, ὥστε νὰ μὴ
βλέπωμεν, διακρίνοιντες τὸ ἀπιστημονέστερον τοῦ
ἐπιστημονικῶς κατηρητισμέου· ἀλλὰ τὸ ζήτημά ἐστι
τοῦτο, ὅτι πῶς καὶ τίνι τρόπῳ θὰ δυνηθῶμεν νὰ περισώ-
σαμεν τὴν ὑσημέραν ἐκφεύγουσαν τῆς ἀκοῆς ἡμῶν καὶ
συιεπῶς φθίνουσιν καὶ πρὸς θάνατον κατατρίβουσιν
ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ἣν τοσοῦτο διεστρέ-
βλωσε καὶ πορεμόρφωσεν ἡ ἀμάθεια καὶ ὁ ἐγωισμὸς
τῶν ψαλτῶν.

Τελευταίως περιῆλθεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἐν μικρὸν
χειρόγραφον μελοποίημα, ἐπιγραφόμενον «Δύναμις»

Ὅτοι εἰς Χριστόν», ἔργον ἑνὸς πρωτοψίλτου σήμερον μεγάλης τινὸς ἐνορίας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὅστις πρὸς δόξαν τῆς ἀναλφαβητοσύνης αὐτοῦ οὕτως ὑπ' αὐτὸ ὑπογράφεται: «Ἑπὶ. . . μαθητοῦ τοῦ Ὀνιλέως». Τοσαύτην ἀγραμματοσύνην καὶ παχυλὴν ἀμάθειαν πᾶσχει, ὥστε οὐτε τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ δὲν κατώρθωσε ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη νὰ μάθῃ νὰ προφέρῃ καὶ νὰ γράφῃ. Ἐκαστος δὲ δύναται νὰ φαντασθῇ ὅποιας ἀξίας εἶνε καὶ τὸ μυσούργημα αὐτοῦ. Ἰνα δὲ μὴ ἐκληφθῶμεν ὑπερβολικοὶ γράφοντες ταῦτα, παραπύμπομεν τὸν φιλόμυτον ἀναγνώστην εἰς τὰς πρὶ τριακονταετίας ἐμβριθεῖς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διατριβὰς τοῦ σοφοῦ καὶ διαπρεποῦς παρ' ἡμῖν ἱεράρχου μητροπολίτου Νικαίας Βασιλείου Γεωργιάδου, καθηγητοῦ τέως τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐν τῇ κατὰ Χίλκην θεολογικῇ σχολῇ καὶ εἴτα διευθυντοῦ τῆς ἱερατικῆς σχολῆς, ὅστις βλέπων τὴν κατάπτωσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μυτικῆς, ἐδὴ μοστίενσε μακρὰς περὶ αὐτῆς πραγματείας (*) ἐπιστημονικώτατα ἀναλύων καὶ ἀνακρίνων καὶ ἀποδεικνύων, «Ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς ψίλται, μὴ ὄντες ἄξιοι φύλακες τοῦ πολυτίμου τῶν πατέρων θησαυροῦ, καιρίως διέστρεψαν καὶ διέφθειραν αὐτόν. Διότι ἀμαθεῖς καὶ ἀναλφάβητοι καὶ ἄμουσοι ὄντες καὶ μὴ δυνάμενοι μήτε τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μέλους νὰ ἐκτιμήσωσι, μήτε τὰ κλασσικὰ μνημεῖα τῶν παλαιῶν διδασκάλων νὰ ψάλλωσιν, εἰσὴ-

*) «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ἔτους 1886 σελ. 383 — 393 καὶ 433 — 442

*) Ἰνα τοῦ ἰδίου καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Πίριγγα «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτους 1883 σελ. 340 καὶ 423.

γαγον νέα μελη, πανταχόθεν ἄλλοθεν συναγαγόντες αὐτὰ ἢ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς προσευχῆς τόπου, καὶ τοιουτοτρόπως, αὐξήσαντες τὸ κεφάλαιον τῆς μουσικῆς δι' ἀφορήτου φρυγοῦ νεωτέρων μουσουργημάτων, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος, ἀλλὰ διὰ ποικίλου ἄλλου τοῦ μὲν ξένου τοῦ δὲ κιβδήλου, συνετέλεσαν εἰς τὴν παντελῇ λήθην τῶν ἀρχαίων μελῶν καὶ ἀφάντωσιν». Ὁρθότατα δὲ παρατηρεῖ λέγων, «ὅτι παρὰ τοιούτων ἀνθρώπων οὐδὲν ἔχει νὰ προσδῶκῃ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἀγαθόν. . . . Διότι πῶς εἶνε δυνατόν ἄνθρωποι ἐστερημένοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πάσης γνώσεως τῆς ἰδίας θέσεως καὶ ἀξίας, πολυειδῶς δὲ καταστρέφοντες τὸν πολύτιμον χρόνον ἐν τῇ ἀργίᾳ, νὰ ἔχωσί τι ἐν νῶ ὑγιές καὶ συνετόν, καὶ νὰ δύνανται νὰ εἴπωσί τι ἄρτιον περὶ πράγματος, ὅπερ αὐτοὶ κυρίως παρέβλαψαν καὶ παραβλάπτουσι; Πόσον δὲ κάκιστα διαχειρίζονται τὸν πολύτιμον θησαυρόν, ὅστις εἰς αὐτοὺς πρὸς συντήρησιν καὶ περιποίησιν παρεδόθη, φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι παραγνωρίσαντες τὴν ἐν τῷ νῶ θέσιν αὐτῶν, μόλις ὡς ἀναβῶσι τὸ ἐπηρμένον στασείδιον αἰτῶν, νομίζουσιν ὅτι ἅπαντες οἱ συνελθόντες εὐσεβεῖς χριστιανοὶ εἰς αὐτοὺς καὶ μόνους ἀποβλέπουσι, διότι ἔχουσι τὴν ἰδέαν, ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ κέντρον τῆς θείας λατρείας καὶ μεταβάλλουσι τὴν κοινὴν προσευχὴν εἰς ἐπίδειξιν μουσικῆς δεινότητος, ψάλλοντες τὰ ἄμουσα καὶ ἀνάρμοστα αὐτοσχεδιάσματα αἰτῶν . . . . .»

Λυπούμεθα, διότι ἐλλείπει χάρτοι δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἀναδημοσιεύοντες ἐνταῦθα πλήρεις τὰς ἐπιστημονικὰς ταύτας πραγματείας καὶ διατριβὰς τοῦ

γεγαροῦ καὶ πεπνυμένου τῆς Νικαίας Ἱεράρχου, ὅστις ὑποδεικνύει καὶ τὰ μέσα πρὸς διόρθωσιν μὲν τῶν κακῶς ἔχοντων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἡμῶν μουσικῇ, διάσωσιν δὲ ὁπὲρ περαιτέρω διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως, ἵνα παύσωσιν αἱ ἄδικοι πολλάκις κατακραυγαὶ κατὰ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ὡς ἀναρμοδίου πλέον εἰς τὴν σημερινὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν σημερινὸν πολιτισμόν».

Συγκρίνουσα δὲ ἡ Α. Σεβασμιότης τὴν μουσικὴν ἐξίρθωσιν ἡμῶν πρὸς τὴν μουσικὴν συντηρητικότητα τῶν εὐρωπαϊῶν, ἰδοὺ τί λέγει· «Βεβαίως ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἢ τε ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἀνεπτέχθη εἰς βαθμὸν ἐξαίρετον. οὐδεὶς δὲ μετὰ λόγον δύναται νὰ παραβάλλῃ αὐτὴν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν. Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ δὲν ἐγείετο παρὰ τοῖς εὐρωπαίοις δι' αἰθαιρεσιῶν καὶ διὰ κατερηνώσεως παντὸς ἀρχαίου μέλους. Τοῦναντίον τὰ ἀρχαῖα μέλη ἐτηρήθησαν μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἄθικτα, διασώζοντα πάντοτε τὴν ἐξαίρετον τιμὴν, ἣν ὡς ἀρχαῖα δικαιοῦνται νὰ ἔχωσι. Καίτοι δὲ νεώτερα ἄλλα μέλη ἀναμφιβόλως τελειότερα εἰσῆχθησαν, ἀλλ' ὅμως δὲν κατηργήθησαν παντελῶς ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ ἐπανέρχονται κατὰ καιροὺς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν προκαλεῖται τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πολλῶν. Οὕτω δὲ μέλη ἀρχαῖα, τεσσάρων καὶ πέντε αἰώνων ἡλικίαν φέροντα, ἄθικτα καὶ ἀναλλοίωτα ψάλλονται εἰς ἐκτάκτους ἑορτὰς καὶ τελετὰς εἰς τοὺς ἐπισημοτέρους ναοὺς τῶν μεγαλοπόλεων τῆς Εὐρώπης».

Ἄρά γε θὰ ἀξιωθῶμέν ποτε νὰ ἀκούσωμεν τὴν

ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἀπλότῃ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ ; Ὅταν θὰ ἴδωμεν ἱερεῖς πε-
παιδευμένους εἰς ἅπαντας τοὺς ναοὺς ἡμῶν, τότε θὰ
ἀκούσωμεν καὶ ψάλτας ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένους.
Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρῶτον εἶνε ἀδύνατον, ἐφ' ὅσον διὰ συνο-
δικοῦ νόμον δὲν τίθεται φραγμὸς εἰς τὰς χειροτονίας,
ἔπεται ὅτι καὶ τὸ δεύτερον εἶνε ἐπίσης ἀδύνατον, ἐφ'
ὅσον οἱ ψάλται προσλαμβάνονται οὐχὶ κατ' ἀξίαν τῆς
καλλιτεχνίας καὶ μορφώσεως αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ βούλη-
σιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐπιτρόπου, ἀρεσκομένου οὐχὶ
εἰς τὴν κατανυκτικὴν μελωδίαν, ἀλλ' εἰς τὰς κραυγὰς
καὶ τὰ ἐκλαρυγγίσματα τοῦ ξένου μέλους.

§ 3. Ἐντυπώσεις καὶ σκέψεις.

Ἡ ἀνωτέρω περὶ βυζαντινῆς, εὐρωπαϊκῆς καὶ ὀργα-
νικῆς μουσικῆς συζήτησις βαθεῖαν αἰσθησιν ἐνεποίη-
σεν εἰς πάντα τὸν ὄμιλον τῶν ἐπισκεπτῶν, καὶ ἕκαστος
συντηρητικώτερος γενόμενος, ἤρξατο μετριάζων τὸν ἐν-
θουσιασμόν αὐτοῦ πρὸς τὴν τετραφωνίαν καὶ δι' ἄλλους
μὲν λόγους, μάλιστα δὲ ἐξ ἀπόψεως οἰκονομολογικῆς,
πειθόμενος, ὅτι ἐστὶν ἀπολύτως ἀδύνατος ἡ εἰσαγωγή
τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφωνίας ἐν τοῖς ναοῖς ἡμῶν· ματαιο-
πονεῖ δὲ καὶ ἀδυνάτων ἐρᾷ, ὅστις ἀγωνίζεται νὰ ἐκτο-
πίσῃ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν ὥς μὴ ἀρέσκουσιν εἰς τὸ
οὗς αὐτοῦ, καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν τετραφω-

νίαν, ἐκτὸς ἂν ὁ ἴδιος ᾗνε πλούσιος καὶ ἔχη διαθήσιμα
 χρήματα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καίτοι ὑπάρχουσι καὶ
 οἱ διατεινόμενοι, ὅτι τὸ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν δύο
 χορῶν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς δαπανώμενον τετρασ-
 ρικοντάλιρον ἢ πεντηκοντάλιρον πρὸς τὴν μηνιᾶν ὑπεραρ-
 κεῖ διὰ τὴν ἀμοιβὴν ἐνὸς χοροῦ εὐρωπαϊκῆς τετραφω-
 νίας. Κατὰ μείζονα δὲ λόγον θὰ αὐξήσῃσι τότε καὶ αἱ
 πρόσοδοι τῶν ἐκκλησιῶν ἐκ τῆς συρροῆς τοῦ πλήθους.
 Καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἀπλὴ θεωρία οὔσα καὶ μὴ ἔχουσα
 στοιχεῖα βιώσιμα, ἐστὶν ἀνεφάρμυστος.

Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης ἐνε-
 ποίησεν ἡμῖν μεγαλειτέραν ἐντύπωσιν, ἐστὶ τὸ ρηθὲν
 ὅτι δὲν διεσάθη γνησία καὶ ἀλώβητος ἡ διὰ τῆς ἀκοῆς
 παραδοθεῖσα ἡμῖν, κλίμαξ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς
 καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐβασάνιζον τὸν ἐγκέφαλόν μου,
 σκεπτόμενος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσω τὴν σημα-
 σίαν τῶν λόγων τούτων· διότι, καίτοι πρακτικῶς ἐδιδά-
 χθην τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἐγίνωσκον ὅμως
 ὅτι τὰ θεωρητικὰ αὐτῆς βιβλία ἔχουσιν ἐσχηματισμέ-
 νην τὴν κλίμακα καὶ μετὰ ἀκριβείας διηρημένην αὐτὴν
 εἰς τόνους, καὶ ἕκαστον τόνον εἰς διαστήματα ἢ τμήματα.
 Καὶ ὅτι μὲν πνέει παρ' ἡμῖν ἄνεμος ξενομανίας καὶ τά-
 σις πρὸς τυφλὴν ἀποδοχὴν παντὸς ξενικοῦ καὶ ὀθνεῖου
 τοῦτο δῆλον καὶ προφανές ὄν, οὐδεμιᾶς χρήζει ἀποδεί-
 ξεως· ὅτι δὲ δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ μουσικὴν κλίμακα, τοῦ-
 τό μοι ἐφάνη οὐ μόνον περίεργον καὶ συκοφαντικόν,
 ἀλλὰ καὶ ἀπίστευτον. Καὶ ἀπεφάσισα πρὸς βεβαίωσιν
 τῆς ἀληθείας νὰ μελετήσω ἐπισταμένως τὰ θεωρητικὰ
 βιβλία τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, καίτοι ὁ εἰπὼν ταῦ-

τα ἐφαίνετο ἀξιόπιστος, ἔχων φυσικομαθηματικὴν μόρφωσιν καὶ συστηματικὰς περὶ μουσικῆς γνώσεις.

Ἐκ τῶν θεωρητικῶν βιβλίων, ὧν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν συνήγαγον τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ διὰ τῆς ἀκοῆς παραδοθεῖσα ἡμῖν κλίμαξ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς πράγματι δὲν διετηρήθη γνησίᾳ καὶ καθαρά, ὡς ἦν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, ἀλλ' ὑπέστη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολάς. Τοῦτο δὲ γίνεται δῆλον ἐκ τῆς συγκρίσεως καὶ ἀντιπαραβολῆς τῶν κλιμάκων τῶν διαφόρων νῦν ἐν χρήσει θεωρητικῶν, καὶ τῆς διαφορᾶς, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν ἐν τοῖς τόνοις καὶ ἰδίᾳ ἐν τοῖς τμήμασιν αὐτῶν. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος καὶ ἀδιάφθορος ἡ κλίμαξ, διότι τὸ μῆκος τῶν χορδῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν αὐτήν, δὲν ἦτο μεμετρημένον μαθηματικῶς, ἀλλὰ κατ' εἰκασίαν. Ὅπου δὲ φυσικὰ τὰ πράγματά εἰσιν ἀκαθόριστα, εὐκόλως σὺν τῷ χρόνῳ μεταβάλλονται καὶ τροποποιοῦνται, ἢ καὶ καθολοκληρίαν ἀπόλλυνται. Ἐὰν βεβαίως καὶ τὸ ἔσθαι ἀπολωλὸς ἐναρμόνιον γένος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ὁμιλεῖ ὁ ἱερὸς Φώτιος, εἶχεν ὠρισμένον τὸ μῆκος τῶν χορδῶν, αἵτινες ἀπήρτιζον τὴν κλίμακα αὐτοῦ, δὲν θὰ ἀπώλυντό ποτε. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἐπιθυμῇ, καὶ ἐπιθυμεῖ βεβαίως νὰ περισώσῃ τὴν βυζαντινὴν μελωδίαν ἀπὸ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἀλλοιώσεως καὶ διαφθορᾶς, δέον νὰ παραδεχθῇ τὴν μᾶλλον ὀρθοτέραν θεωρουμένην κλίμακα, καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐστηρῶς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς εἰς πάντας τοὺς ψάλλοντας καὶ τὴν μουσικὴν διδάσκοντας.

Παρατιθέντες ἐφεξῆς τὰς περὶ μουσικῆς κλίμακος θεωρίας τῶν διαφόρων θεωρητικῶν βιβλίων, παρατίθε-

μεν ἐν τέλει καὶ τὴν θεωρίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς γενομένην ἐπιστημονικὴν διαίρεσιν καὶ κατασκευὴν τῆς μουσικῆς κλίμακος.

Ἐγγραφὸν ἐν Γαλατῇ Κωνσταντινουπόλεως
τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1916.

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΣ
ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΣ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΝΕΓ ΣΧΟΛΙΩΝ

Ἐμιρεπῆς Ἐφορος, Φρύνιδος τοῦ μουσικοῦ σκεπάρνῳ τὰς δύο τῶν ἐννέα ἐξέτεμεν εἰπών· Μὴ κακούργει τὴν μουσικὴν.

(Πλουτάρχ. Τομ. Β'. Ἀποφθέγμ. Λακεδαιμ. σελ. 129).

* * *

Εἰ δέ τις παραβαίνοι τι τῆς ἀρχαίας μουσικῆς οὐκ ἐπέτρεπον· ἀλλὰ καὶ τὸν Τέρπανδρον ἀρχαϊκώτερον ὄντα καὶ ἄριστον τῶν καθ' ἑαυτὸν κιθαρῳδῶν, καὶ τῶν ἡρωικῶν πράξεων ἐπαινέτην, ὅμως οἱ ἔφοροι ἐζημίωσαν, καὶ τὴν κιθάραν αὐτοῦ προσεπαττάλευσαν· φέροντες ὅτι μίαν μόνην χορδὴν ἐνέτεινε περισσοτέραν, τοῦ ποικίλου τῆς φωνῆς χάριν· μόνα γὰρ τὰ ἀπλούστερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον. Τιμοθέου δὲ ἀγωνιζομένου τὰ Κάρνεια, εἰς